

Berkesi Sándor

Ádám Jenő emlékezete

Ádám Jenő, akinek születése 100. évfordulóját tavaly ünnepeltük, meghatározó, karizmatikus egyénisége volt századunk magyar zene-történetének.

Berkesi Sándor a LFZF debreceni konzervatóriumának docense, a debreceni Református Kollégium Kántusának karnagya.

Életművét a zenésztársadalom, de még a szűkebb szakma is csak felületesen, hiányosan ismeri. Műveit reménytelen keresni akár kotta, akár hangzó anyag formájában a zeneműboltokban, de még a zenei archívumokban is. Halálának 15. évfordulóján idézzük fel ezt a gazdag életutat, különös tekintettel a legritkábban emlegetett egyházzenei tevékenységére.

1896-ban született Szigetszentmiklóson. A boldog gyermekkor és a középiskola után a budai Tanítóképzőben szerez magyar–német–történelem szakos oklevelet. Behívják katonának, s a háború az orosz frontra sodorja. Megtanul oroszul, Tatarszkban zeneiskolát alapít, kórust, zenekart, színtársulatot szervez, oroszra fordítja a János vitézt, társulatával 17 000 km-t jár be az Uráltól Vlagyivosztokig. Berecz Ottóval Razdolnojában 1917-ben vaddiófából ötöktávós rövid zongorát készít, amelynek hazaszállítását elvállalta a Habarovszkban székelő svéd konzul. A hangszert a városba beözönlő kozákok baltával darabokra törték. Berecz, aki a tábori istentiszteleteken a kántori szolgálatokat is ellátta, 3 hónap alatt ágydeszkből s az ócskapiacra beszerezhető alkatrészekből hordozható harmóniumot készített. Idézzünk egy 1958-ban, Budapesten írt levélből:

„Átmelegedett szívvel, a csodaként ködlő múltba bolyongó lélekkel idézgetem Berecz Ottó, Édes Bátyám maga készítette aranyos emlékü zongorácskáját, amelyen az ő jövöltából játszogattam 1917–18-as esztendőök razdolnojei hadifogsága legendássá vált nyomorúságának idején, annyiszor álmodhattam bele magam az önfeledett muzsikálás áldott gyönyörűségébe.

Elsuhant 40 év. Kezem alatt zengett, dalolt Bösendorfer, Blüthner, Steinway és annyi más. De dicsekedhet csak egy is azzal, hogy egy 21 éves ifjú rajongó, tiszta szerelme úgy ölelte volna lelkére, ahogy – őt!

Ádám Jenő”

Kodály sokat emlegetett híres zeneszerző-osztályából sok, később jelentőssé vált zenész, egyházzeneész került ki: Kertész Gyula, Bárdos Lajos, Kerényi György, Doráti Antal, Horusitzky Zoltán és mások. A fiatal zeneszerzők új műveit és a Mestert kemény támadások, rosszindulatú kritikák érték. 1925-ben a Budapesti Hírlapban „13 fiatal zeneszerző” címmel Kodály frappáns választ adott: „Magunkévá kell tennünk a nyugat-európai zenei hagyomány minden értékét ... Nekünk azonban nem csak európai, hanem egyben magyar zenészeket kell nevelnünk ...

Csak az európai és a magyar hagyomány egybeolvasztása hozhat létre olyan eredményt, amely a magyarság számára is jelent valamit ... Nem akarunk idegen zene-kultúrát majmolni. Megvan nekünk a magunk mondanivalója, a világ kezd már ránk figyelni. A magyar zenét nem mi találtuk ki. Megvan az már ezer éve. Mi csak ápolni, őrizni akarjuk a régi kincset, és ha olykor megadatik nekünk, gyarapítani.”

A felsőfokú tanulók után a következő állomás Lichtenberg Emil legendás híru oratórium-kórusa, ahol Ádám Jenő korrepetítorként és helyettes karnagyként működött. Később folytatójává, kiteljesítőjévé vált ennek az áldásos kezdeményezésnek. 1933-ban Baselben Felix Weingartnernél karmesterként mesterdiplomát szerez. Mindezeket nevesebb fővárosi kórusok, leginkább a Zeneakadémia diák-énekkarának élén kamatoztatja. Purcell, Bach, Händel, Haydn nagyszabású oratorikus művei szólalnak meg a keze alatt, amelyeket a korabeli kritika is lelkesen üdvözöl. Tóth Aladár írja 1934-ben:

„Händel Te Deum-ja Ádám Jenő ragyogó karmesteri vezetésével főiskolánk növendék együttesének egyik legszebb, legkomolyabb teljesítménye volt. Nem dicsérhetjük eléggé azt a lelkes pedagógiai munkát, mellyel Ádám az intézet énekkarát rövid idő alatt igen előkelő színvonalra tudta emelni. Friss, forró, lüktető élet áradt minden taktusból, és akik itt Händel zenéjét megszólaltatták, azok valóban benne is éltek ebben a fősleges muzsikában.”

Harminc éves zeneakadémiai munkálkodása során Ádám Jenő a szolfézs, karéneke, népzene, módszertan, dalirodalom tárgyakat tanította. Két évtizedig vezette a középiskolai ének- és zenetanárképző, később az operai, majd az ének főtanszakit. Jelentős részt vállalt a protestáns egyházzenei tanszak munkájában. Kodály 60. születésnapját a Zeneakadémia a Székelyfonó koncertszerű bemutatásával ünnepelte. A karmester, Ádám Jenő a felkészülés idején szakmai kérdésekkel gyakran kereste fel a szerzőt, aki egy ízben kemény hangon szólt rá: „Hagyja abba ezt a steril ünneplést! Írja meg végre az iskolai énektanítás módszertanát!” A felszólításnak engedni kellett.

Galyatetőn hat hét termékeny munkálkodása gyümölcseként megszületett a „Módszeres énektanítás a relatív szolmizáció alapján” című, máig is alapvető fontosságú könyv, és a SZÓ-MI énekkönyvek; a borítóra a sajátja elé Kodály nevét illesztette. Az általános iskola mind a 8 osztálya számára énekkönyvet készített, amelyeket hamarosan bezúztak! Ennek ellenére e könyvek tartalma és lelkesége mindmáig meghatározójává lett iskolai énektanításunknak. A reprint kiadás fél évszázaddal a bezúzás után Szabó Helga gondos és alapos munkálkodása során születhetett meg. Kodály vajon miért Ádám Jenőben látta a módszer kidolgozásának garanciáját? Jól tudta, hogy jeles tanítványa minden iskolatípusban tanított és rendelkezett az ének-pedagógia legmagasabb szintű elméleti és gyakorlati tudásával. Később így emlékezik vissza az „Egy világsiker kurta története” című írásában (Élet és Irodalom, 1971. január 16.): „Nos, mit írtam? Újat? Nem! Ez az újság inkább óság. Ezzel a módszerrel már ezer éve egy olasz szerzetes taníttatta kispapjait kottából kántálni. Sok utódja volt, főként a múlt században; köztük magyar is akadt. Mindenhol a legjavát, a leghasznosabbját vettem át, de ami a fő, a legfontosabb, a tanítás minden mozzanatát a magyar zene lelkének húrjára hangoltam. Valamelyest azért adtam hozzá a magam sokévi gyakorlatából is.”

Ádám Jenő korszakalkotó tevékenységére hamarosan felfigyel a zenei világ. 1958-ban a Zenei Nevelés Nemzetközi Társaságának (ISME) koppenhágai kongresszusán személyesen ismerteti a „magyar módszer” lényegét, majd beválasztják az elnökségbe. Hat év múlva a budapesti kongresszuson Kodály Zoltán lesz a szervezet tiszteletbeli elnöke.

Ádám Jenőt szolgálati idejének lejártával, ereje teljében nyugdíjazzák. Erről évek múlva egy levélben így nyilatkozik: „Éppen 1960-ban adta ki az obsitomat egy (Meruk nevű) minisztérium-béli rangos egyed, azzal zárva a vitát, hogy 'lássá be végre, hogy nem alkalmas az ifjúság nevelésére!' — Félreálltam ..., nem pöröltem ..., letöröltem.”

Jóllehet Ádám Jenő életművében elsősorban pedagógiai munkássága dominál, legfontosabb kompozíciói több említést érdemelnének: Két vonósnégyese, Dominica szvitje, Magyar Karácsony című daljátéka, az Arany János dalai, a Gordonka szonáta, a Lacrima szonáta, a Mária Veronika című misztériumjáték, az Ábel sirtása című oratórium, népdalkantáták, népdalfeldolgozások, a református énekeskönyv dallamaira készített kórusfeldolgozások.

1955-ben Érdemes Művész kitüntetést, 1957-ben Kossuth-díjat kapott. 1979-ben szülőfaluja, Szigetszentmiklós Emlékházat állított, amely hűségesen gyűjti és őrzi a gazdag életmű dokumentumait. 1982. május 27-én a Farkasréti temetőben Szokolay Sándor búcsúztatta a debreceni Kántus zsoldáréneklése mellett. Temetése egy nappal később, Szigetszentmiklóson volt.

Ádám Jenő egyházzenei munkássága a zeneakadémiai évektől eredeztethető. Amikor Kodály a Psalmus Hungaricust komponálta, a diák Ádám Jenő Az én falum c. szvitén dolgozott (a mű azonos a Dominica szvittel). Az első tétel (Ünnepnap reggelén) a 90. genfi zsoldárt idézi harsonákon diadalmasan. Amikor a friss partitúrát a Mesternek megmutatta, Kodály a tőle megszokott tömörséggel csak ennyit jegyzett meg: „Ennek a zsoldárnak ritmusa is van!” Bizonyára ez volt az első meghatározó inspirációja a gyülekezeti éneklés megújítását célul kitűző törekvéseinek. 1937-ben egy széleskörű egyházzenei tanácskozás keretében Ádám Jenő nagy hatású előadást tart az egyházi ének- és zenekari kultúránk fejlődésének lehetőségeiről. Őszinte szókimondással beszél az igénytelenségről, a deformálódott ízlésről, a dilettáns dalárdakultusról, református iskoláink szaktanár-hiányáról, tanítóképzőink alacsony követelményszintjéről, teológiáink zenei tájékozatlanságáról:

„Vajjon hányan tudják a teológia ifjúsága körében, hogy mi a kantáta, s hogy van a zeneirodalomnak (a protestánsnak is) olyan területe, hol a muzsika szövege és lelke: a Biblia? Hogy egy Bach-kantáta sokszor több egy lelkes bibliamagyaráznál, mert a szóval el nem mondhatót is fel tudja tárni? Nem hiányzik-e az ifjú papnak, hogy az evangéliumi költészet zenei remekeiről mégcsak nem is hallott sohasem?”

A kérdés feltevése hatvan év múltán ma sem lenne tanulság nélküli. Egyúttal azonban Ádám Jenő kiemeli példamutatóan színvonalas eredményt felmutató egyházzeneészeinket: Árokháty Bélát, Peschkó Zoltánt, Kapy Jenőt, Gárdonyi Zoltán és Vikár Sándort.

Az 1948-as református énekeskönyv előmunkálataiban, elkészítésében aktívan részt vállalt. Révész Imre püspök felkérésére az akkor még csurgói vallástanárt,

a nagy humán műveltséggel rendelkező Csomasz Tóth Kálmánt javasolta a szerkesztőbizottság vezetőjéül. Ez az énekeskönyv a tíz évvel korábbi, Árokháty Béla által szerkesztett jugoszláviai református énekeskönyv nyomában célul tűzte ki a klasszikus értékű, de elfeledett régi énekkincsünk újra-felfedezését és a genfi zsolttárok eredeti, hiteles alakjához való visszatérést. Az új énekeskönyv megjelenése után Ádám Jenő itthon és külföldön, elsőrenden magyar gyülekezetekben lelkesítő előadásaival igyekezett a zsolttárt, a magyar dicséretet, a magyar népdalt népszerűsíteni, ihletetten hangzó életre kelteni. Mint a magyar dal követe 36 országban, 261 nagyobb városban tartott ismertetőt, bemutatót. Útjai során eljutott Izlandra, a Hawaii-szigetekre, Észak-Amerikába, Brazíliába, Argentínába, Venezuelába is. Washingtonban Bertalan Imre lelkipásztoreknál járva sok értékes kottájára, kéziratára találtam.

Külön említést érdemel Ádám Jenőnek Debrecennel való kapcsolata. Czövek Lajos karnagy 1954/55-ben hat debreceni előadásra hívta meg. A hallgatóságát ekkor is magával ragadó előadót a városban sokáig emlegették. Az előadásokat a Czövek Lajos vezette Maróthi-kórus éneklése illusztrálta. 1972-ben a Nagytemplomban nagyszabású nemzetközi egyházi ünnepség keretében adtuk elő Kodály Psalmus Hungaricus-át, amelyet Ádám Jenő meghallgatott. A Kántus tőle kapta máig legszebb méltatását:

„Számontartjuk-e még, hogy a magyar műzene kertjének gyümölcstermő fái a református kollégiumokban borultak virágba? Gondolunk-e rá, hogy a legelső nagy kertésszel Debrecen ajándékozott meg Maróthi György matematikus és zenészprofesszor személyében. Mert ő a magyar zenepedagógia és zeneelmélet első, legrégebb mestere. Világhíresé vált kórusművészetünk magvát ő vetette el.

Jó nekünk erre emlékeznünk, midőn az ősi Kollégium megújításának hálandó ünnepségén az ifjúság lelkéből felzendült minden idők legmagasztosabb magyar zeneműve, Kodály Zoltán és Kecskeméti Vég Mihály 55. zsolttára, a Psalmus Hungaricus. Nem számoljuk már, hogy e nemzeti létünk oly sok külső és belső válságaiban fogant remekműnek hány ország és város előadói és hallgatósága élte át lélektisztító viharát, egetverő panaszát, felemelő vigasztalását, katarziszt. Az Ér befutott az Óceánba!...

Megújhodott, ódon falak között nemes hagyományokhoz hű ifjúság! Ujjong a lélek. Múltat és jövőt átívelő reménységben érdemes volt mind a fogadkozás, mind a fohászkodás és fáradozás — értettük! Ők e sikerben is a jövő elkötelezettjei, zengő igével, a zsolttáros szavával válaszoltak:

Az igazakat te mind megtartod...

1979 nyarán a már nagyon nehezen mozgó, de lelkileg-szellemileg erőteljes duzzadó professzort elhívtam Debrecenbe. A Református Kollégium Disztermét nagy várakozással töltötték meg a kántorképző tanfolyam előadói és hallgatói. Körben a falakon a magyar fejedelmek, reformátorok, történelmünk, egyháztörténetünk nagyjainak tekintete, s köztük Ádám Jenő lobogó egyénisége sütt ránk. Megáll a levegő. Rövid csend után az előadó kérésére halkán és lassan elénekeltük Huszár Gál történelmi énekét: „Uram, Isten siess”. A dicséretnek azóta sem éreztem soha azt a „mágneses erőterét”, amit ott és akkor. S az előadás nyomán kinyílnak az idő, a tér és a lélek koordinátái:

„Jajgat az ember, korunk embere. Rémuldözve jövőjétől, kínozza jelene. Agyát, szívet példátlan ismerethalmaz feszíti-kuszálja. Mi körülötte zajlik, szüntelen szitalja. Hiába. Hol vesse meg lábát? Honnan vegye tanulságát? Nézzen néha vissza, tanítsa saját múltja.

S téged, református magyarom? Kezedben a magyar reformátusság hőskorának két dokumentuma, a zoltárkönyv s a Biblia. Ki ért meg, ha a mai ember nem! Tanulságai erősítő vigasztalások. Idézzük meg a kort! Hogy is volt? — Emlékezzünk! 160 esztendő átívelő török idő! A magyar égbolt fekete szivárványa.

Török világ! Nekiiramodik képzeletünk. 1526; Mohács. Rá 15 évre Buda veszése. A háromfelé tépett országon két magyar király meg a török császár huzakodik. A hadakozással járó minden nyomorúság özöne: várháborúk, tusakodás, rombolás, szerződészegés, ármánykodás; vallási villongások, jogtiprás, börtön, bitó; urak féktelenkedése, szegények betyárkodása, fosztogatás, rablás, harácsok, százezrek elhurcolása, prédáló zsoldosok, hamis pénz, járvány, inség, éhhalál!... Hogy lehetett élni ilyen korban!? — Lehetett! Nemzeti sugallat szavára. Megmaradni. Életben maradni! A törökjárás és németdúlás e közel két századában egy nép lett nemzetté!

Mi tette ezt? Mint mindenkor, elsőrenden valami nagy lelkesítő eszme. Akkor? A reformáció. — Tettekre hevített. Mert a dátum: 1541 jelképes, kettős jelentőségű. Ekkor került Budavár török kézre, s ugyanez évben a Sylvester fordította Biblia: magyar kézbe. Nemzeti nyelv; bevehetetlen vár.

A basák, bégek siserahadának pusztítása nyomán Ozorai, Dévai, Batizi, Sztárai, Szegedi Kis István épít, újí, erősít. Komor hitviták a nemzet megújulására, megtisztulására intenek. Városok pusztulnak? Iskolák épülnek! Van, kit sorsa rab-szolgapiacra vet, másik külföldi egyetemen tanulhat. Városokban, nagyvásárok sátraiban, rajtaütéstől szétrebbenésre mindig kész nyomdák ontják a magyar betűt, szót, vallásos és világi verses históriákat. S hogy Tinódi rokkant keze elpihent, Tőke Ferenc alsólendvai pap ajkáról szól a kemény intés:

*... a pogány nem magától lett hatalmas,
mi tettük azt, hogy eddig diadalmas!*

Rezidenciákon vagy egyszerű szállásokon nem szűnt meg a lant pengése, egyegy korty ital olajozván a rezes torkokat száz meg száz versen át a jelen és a múlt nagy példáit megénekelni. Emlékezni, eszmélni! Nagy példákon lelkesedni! Nagybánkai Mátyás Hunyadi példájával lelkesít:

*Néktek emléközöm, ha meghallgatjátok, jó Hunyadi Jánosról,
Nagy jámborságáról, htv szolgálatjáról, erős viadaljáról,
Az ő idejében Ulászló királyról Amurates császárról,
Nándorfehérvárról, Jankula vajdáról, utószor haláláról.*

A história végén felsóhajt ő is:

Támasszon az Isten ilyen hadnagyokat az nyomorult országnak...

Meglódult, megzavarodott, az értékeket veszni hagyó világunkban Ádám Jenő s a hozzá hasonló karizmatikusok jelentősége mérhetetlenül megnőtt; ezt ideje volna végre felismernünk. S akkor ismét szólhatna hozzánk és taníthatna bennünket soha nem hallható rádióelőadásain, nemcsak az éjszakai órákban elvélve sugárzott TV-műsorain, újra felfedezett kompozícióin keresztül.

Évfordulóját így lenne méltó ünnepelnünk.